Ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος και η ελληνική παιδεία (Κωνσταντίνος Χολέβας, Πολιτικός Επιστήμων)

Categories : ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Date : 25 Ιανουαρίου, 2011

Στίς 25 Ἰανουαρίου ἡ Ἐκκλησία μας τιμᾶ τή μνήμη τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καί στίς 30 τοῦ ἰδίου μηνός τόν τιμοῦμε καί πάλι μαζί μέ τόν Μέγα Βασίλειο καί τόν Ἅγιο Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο. Πρόκειται γιά τούς Τρεῖς Ἱεράρχες, κορυφαίους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας και προστάτες τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Εἶναι κατάλληλη, λοιπόν, ἡ εὐκαιρία νά θυμηθοῦμε τίς ἀπόψεις τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ γιά τήν ἑλληνική παιδεία, τήν ἀρχαία γραμματεία καί γιά τό πολυσυζητημένο -σήμερα- ζήτημα τῆς ἑλληνικότητας.

Ὁ Ἅγιος τόν 4ο αἰῶνα μ.Χ. εἶχε νά ἀντιμετωπίσει δύο διαφορετικές ἀμφισβητήσεις. Ἀπό τή μία πλευρά εἶχε τούς «ὑπεράγαν Ὀρθοδόξους», οἱ ὁποῖοι πίστευαν ὅτι ὁ Χριστιανός δέν πρέπει νά μελετᾶ τά ἀρχαιοελληνικά κείμενα γιά νά μή ἀλλοτριωθεῖ ἡ πίστη του. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός, ὁ γνωστός καί ὡς Παραβάτης ἤ Ἀποστάτης, εἶχε ἀπαγορεύσει στούς Χριστιανούς καί νά διδάσκουν καί νά διδάσκονται τά ἀρχαῖα ἑλληνικά κείμενα. Τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν βρίσκω κάποιες ἀντιστοιχίες μέ τίς συζητήσεις πού γίνονται στήν ἐποχή μας. Ἄν καί ἀπέχουμε 17 αἰῶνες ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου, ἔχουμε καί σήμερα ὁρισμένους πού μᾶς καλοῦν νά εἴμαστε μόνον Χριστιανοί καί νά μήν τονίζουμε τήν ἑλληνιότητά μας καί ἄλλους στήν ἀντίπερα ὄχθη πού ζητοῦν νά εἴμαστε μόνον Ἕλληνες καί ὄχι Χριστιανοί. Ἡ ἰσορροπία μεταξύ αὐτῶν τῶν δύο ἄκρων εἶμαι βέβαιος ὅτι βρίσκεται στά κείμενα τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας καί κατ’ἐξοχήν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου.

Πρός τούς Χριστιανούς πού ἀπέρριπταν τήν κλασική ἑλληνική παιδεία ὁ Ἅγιος Γρηγόριος, ἄριστος μελετητής καί γνώστης τῶν ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἀπαντᾶ μέ μία χαρακτηριστική ἐπισήμανσή του στόν «Ἐπιτάφιον εἰς τόν Μέγαν Βασίλειον»(1), τήν ὁποία παραθέτω σέ νεοελληνική ἀπόδοση ἀπό τόν Καθηγητή Εὐάγγελο Θεοδώρου:

«Νομίζω πώς ἔχει γίνει παραδεκτό ἀπ’ ὅλους τούς συνετούς ἀνθρώπους ὅτι ἡ παιδεία εἶναι τό πρῶτο ἀπό τά ἀγαθά πού ἔχουμε. Καί ὄχι μόνο ἡ χριστιανική μας παιδεία, πού εἶναι ἡ ἐκλεκτότερη καί ἐπιδιώκει τή σωτηρία καί τό κάλλος τῶν θείων πραγμάτων, τά ὁποῖα μόνο μέ τόν νοῦ συλλαμβάνονται. Ἀλλά καί ἡ ἐξωχριστιανική

παιδεία, τήν ὁποία πολλοί χριστιανοί, ἔχοντας σχηματίσει λανθασμένη ἀντίληψη γι’ αὐτήν, τήν περιφρονοῦν, ἐπειδή, λέγουν, κρύβει δόλιους σκοπούς, εἶναι ἐπικίνδυνη καί ἀπομακρύνει ἀπό τόν Θεό. Γιατί ὅπως ἀκριβῶς δέν πρέπει νά περιφρονοῦμε τόιν οὐρανό, τή γῆ καί τόν ἀέρα, καί ὅσα ὑπάρχουν σ’ αὐτά, ἐπειδή μερικοί ἔχουν σχηματίσει λανθασμένη ἀντίληψη καί, ἀντί νά λατρεύουν τόν Θεό, λατρεύουν τά δημιουργήματά Του, ἀλλά ἀφοῦ πάιρνουμε ἀπ’ αὐτά ὅ, τι εἶναι χρήσιμο γιά τή ζωή καί τήν ἀπόλαυσή μας, ἀποφεύγουμε ὅ, τι εἶναι ἐπικίνδυνο.... Κατά τόν ἴδιο τρόπο καί ἀπό αὐτά πού μᾶς προσφέρει ἡ ἐξωχριστιανική παιδεία παραδεχτήκαμε ὅ, τι εἶναι χρήσιμο στήν ἔρευνα καί στίς θεωρητικές ἀναζητήσεις, ἐνῶ ἀποκρούσαμε καθετί πού ὁδηγεῖ στήν εἰδωλολτρεία, στήν πλάνη καί στό βάθος τῆς καταστροφῆς. Μάλιστα ἀπό τήν ἐξωχριστιανική παιδεία ἔχουμε καί ὠφεληθεῖ στήν εὐσέβεια καί στή λατρεία τοῦ Θεοῦ, γιατί γνωρίσαμε καλά τό ἀνώτερο ἀπό τό χειρότερο καί ἔχουμε κάμει δύναμη τῆς διδασκαλίας μας τίς ἀδυναμίες ἐκείνης. Λοιπόν δέν πρέπει νά περιφρονοῦμε τήν παιδεία, ἐπειδή μία τέτοια περιφρόνηση φαίνεται καλό σέ μερικούς. Ἀντίθετα πρέπει νά θεωροῦμε ἀμαθεῖς καί ἀμόρφωτους τούς ἀνθρώπους πού ἔχουν αὐτή τήν ἀντίληψη».

Μ’ αὐτόν τόν ὡραῖο τρόπο ὁ Ἅγιος συνιστᾶ τήν «θύραθεν» ἤ «ἔξωθεν» παιδεία, δηλαδή τά ἑλληνικά γράμματα ἀπό τόν Ὅμηρο μέχρι τούς κλασικούς συγγραφεῖς, ὡς εἰσαγωγική καί ὡς συμπληρωματική πρός τήν ἀνώτερη ἀγωγή πού εἶναι ἡ χριστιανική. Σχετικά μέ τό αἴτημα τοῦ Ἰουλιανοῦ νά μή διορίζονται οἱ Χριστιανοί ὡς δάσκαλοι τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ὁ Γρηγόριος ἔγραψε δύο πολύ ἐνδιαφέροντα κείμενα μέ τόν τίτλο «Πρός Ἰουλιανόν Βασιλέα Στηλιτευτικός» καί μέ ἀρίθμηση Α΄καί Β΄ Στόν Α΄Στηλιτευτικό, ἀφοῦ ἀναλύει μέ θαυμαστή γνώση τί ἀπορρίπτουν οἱ Χριστιανοί καί τί διατηροῦν ἀπό τά κείμενα τῶν Ἀρχαίων, ἀπευθύνει πρός τόν Ἰουλιανό το ρητορικό ἐρώτημα: «Τίνος τοῦ ἑλληνίζειν εἰσίν οἱ λόγοι;»(2). Δηλαδή ποιός ἔχει τό δικάιωμα νά διδάσκει καί νά μελετᾶ τά ἀρχαῖα ἑλληνικά κείμενα; Καί συνεχίζει: «Ἤ θά μᾶς πεῖς ὅτι εἶναι δικάιωμα μόνον τῶν ὀπαδῶν τῆς ἀρχαίας θρησκείας ἤ ὅλου τοῦ ἔθνους». Καί δίνει ἀμέσως ὁ Γρηγόριος τήν ἀπάντηση: «Δέν εἶναι δικάιωμα μόνον τῶν ὀπαδῶν τῆς ἀρχαίας θρησκείας ἡ διδασκαλία τῶν ἑλληνικῶν κειμένων».

Κατά τόν Γρηγόριο τό δικάιωμα αὐτό τό ἔχουν ὅσοι πιστεύουν ὅτι ἀνήκουν στό «ἔθνος» κατά τήν ὁρολογία πού ὁ ἴδιος χρησιμοποιεῖ. Πρόκειται γιά τόν πρῶτο χριστιανικό ὁρισμό περί ἔθνους, ὅπου ὁ Ἅγιος προσδίδει ἔννοια πολιτιστική, μορφωτική καί ὄχι φυλετική, βιολογική. Αἰσθάνεται ὅτι καί ὁ ἴδιος ἀνήκει σ’ αὐτό τό ἔθνος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Ἑλληνισμοῦ, πού ὅπως μαρτυρεῖ καί ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως εἶναι κοινότητα ἠθῶν καί ἐθίμων (ἔθνος: ἀπό τή λέξη ἔθος=συνήθεια). Μία πολιτιστική κοινότητα εἶναι ὁ Ἑλληνισμός κατά τόν Ἅγιο Γρηγόριο θεμελιωμένη ἐπάνω στήν ἑλληνική κλασική παιδεία καί στήν Ὀρθόδοξη Χριστιανική ἀγωγή. Αὐτό ἦταν καί τό μορφωτικό πρότυπο τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, τό ὁποῖο δυστυχῶς ἐγκαταλείπεται στίς ἡμέρες μας.

Τήν εὐγνωμοσύνη του γιά τήν Ἑλλάδα ὅπου σπούδασε (Ἀθήνα) καί τήν ἐκτίμησή του γιά τούς Ἕλληνες πού γρήγορα καί ἀβίαστα δέχθηκαν τόν Χριστιανισμό ἐκφράζει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος σέ ἕνα ἐπίγραμμά του ἀπό τή σειρά «Ἔπη εἰς ἑαυτόν»(3). Μιμούμενος ἀριστοτεχνικά τά ἀρχαιοελληνικά ἐπιγράμματα γράφει:

«Ἑλλάς ἐμή, νεότης τε φίλη, κί ὅσσα πέπασμαι καί δέμας ὡς Χριστῷ εἴξατε προφρονέως». Πού σημαίνει: Ἑλλάδα μου, ἀγαπημένη, ὅπου πέρασα τή νεότητά μου καί ὅσσα μέ συγκροτοῦν καί σῶμα μου, σᾶς ἀγαπῶ, διότι προθύμως δοθήκατε στόν Χριστό! Αὐτό εἶναι τό τελικό κριτήριο γιά κάθε παιδευτικό ἀγαθό πού προσφέρει ἡ ἑλληνική παιδεία, μᾶς λέγει ὁ Ἅγιος. Ἡ ἀναφορά στόν Χριστό, ὁ πνευματικός προσανατολισμός μας πρός τόν ἀληθινό Θεό καί τό Εὐαγγέλιό του. Ἡ ἑλληνική παιδεία εἶναι ἕνα πολύ χρήσιμο ἐργαλεῖο ἀρκεῖ νά ὁδηγεῖ στήν Χριστιανική ἀγωγή καί νά μή μᾶς ἀοκόπτει ἀπό αὐτή.

Ἔτσι μέ τή βοήθεια τῶν μεγάλων Πατέρων καί μέ τήν συνεισφορά τῶν δασκάλων τοῦ Γένους καί τοῦ πιστοῦ λαοῦ δημιουργήθηκε ἡ ἑλληνορθόδοξη παιδεία. Σ’ αὐτό τό πνευματικό καί ἠθικό ἔρεισμα στηρίχθηκε ὁ Ἑλληνισμός σέ καλές ἀλλά καί σέ δύσκολες στιγμές καί αὐτό τό πολιτιστικό ἀγαθό προσέφερε μέ οἰκουμενική διάθεση σέ ἄλλους λαούς. Ἡ ἑλληνορθόδοξη παιδεία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν εἶναι ταυτοχρόνως πανανθρώπινη καί ἑλληνική, διαχρονική καί ἐπίκαιρη. Γι’ αὐτό μπορεῖ νά μᾶς κρατήσει ὄρθιους καί σήμερα ἀπέναντι στήν ὑλιστική καί ἰσοπεδωτική παγκοσμιοποίηση.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

(1) Migne Ἑλληνική Πατρολογία , τόμος 36, σελ. 508-509.

(2) Migne Ἑλληνική Πατρολογία, τόμος 35, παράγρ. 103-104.

(3) Migne Ἑλληνική Πατρολογία, τόμος 37, ἐπίγραμμα ἀριθμ. 1449

(Πηγή: "Αντίβαρο")